

Zahrada Jiřího Trnky a jeho následovníků

Jiří Trnka's Garden and his successors

Radek Malý

Ve svém příspěvku bych rád připomněl dnes již kanonickou knihu *Zahrada Jiřího Trnky*. Zamyslím se nad tím, jaké kvality z ní udělaly kanonické dílo české literatury pro děti a mládež. Poté představím některé další zahrady v české literatuře pro děti, z nichž jedna je Trnkou přímo inspirována. Pokusím se nalézt, pokud a co tyto zahrady spojuje.

Klíčová slova: Jiří Trnka, literatura pro děti a mládež, imaginace

Zahrada, jediná kniha napsaná a zároveň i ilustrovaná Jiřím Trnkou, poprvé vyšla roku 1962. Přestože ji budeme v tomto příspěvku označovat, stejně jako v případě knihy Pavla Čecha, jako knihu autorskou, nejedná se o bilderbuch v pravém slova smyslu. U Trnky jednoznačně dominuje textová, příběhová část. Ta pojednává o pětici malých kluků, kteří cestou ze školy objeví vysokou kamennou zeď se zrezavělou brankou. S pomocí věcí z kapes se pokoušejí branku otevřít, avšak ta doslova i symbolicky povolí až silou celé party.

V zahradě se objeví zdánlivý nepřítel – samotářský a mrzutý kocour. Kluci se jej pokoušejí ulovit, ale s pomocí vzájemné hry se s ním nakonec spřátelí. Kromě něj se v knize setkáváme s výstředními pomocníky v podobě slonů, s přemouďřelou sečtělou velrybou, se sádrovým trpaslíkem a dalšími postavami. Pozoruhodné je, že chlapi v partě nemají jména, označují se pouze řadovými číslovkami. Tím spíš pozorujeme autorovo nápadné zdůrazňování kolegiality a soudržnosti klukovské party. Na konci příběhu se chlapi k brance vracejí, avšak otevřít ji už nedokážou. Trnka zde ukazuje, že jeho zahrada je prostorem omezeným věkem, pro nějž je příznačná dětská představivost a schopnost hry.

Textová složka knihy je v podstatě tvořena autorskou pohádkou s nonsensovým humorem v duchu své doby. Dále je pro ni příznačná civilní poloha, jakou do autorových pohádek vnesli bratři Čapkové. Inspirační byl Trnkovi pravděpodobně Mikulášský hřbitov v jeho rodné Plzni¹, avšak uvažovat lze i o zahradě košířské vily Turbová, kterou Trnka se svou rodinou dlouhá léta obýval.² Podle Pavla Mandysa Trnka přes úspěch své knihy opakovaně odmítal napsat další s odůvodněním, že „malíř smí napsat jen jedinou knihu“. A rozhodně je třeba vyzdvihnout jazykovou stránku díla – ta je velice pestrá, a přitom kultivovaná. Vyniká i rozmanitou a plastickou prací se syntaxí a citoslovci.

Pavel Čech přiznává své okouzlení trnkovskou poetikou opakovaně v rozhovorech a jiných paratextech, ale i ve svém díle, jehož je autorem jako výtvarník i jako spisovatel. Prvním jeho výrazným úspěchem byla jeho v pořadí třetí autorská kniha s názvem *O zahradě*, poprvé vydaná roku 2005. Ta byla nominována na Zlatou stuhu v kategorii beletrie pro děti. Ačkoli okouzlení zahradami a především tou od Jiřího Trnky nalézáme v celém Čechově díle, zejména pak v autorském *Tajemství ostrova za prkennou ohradou* (2009) a ve výpravném komiksu *Velké dobrodružství Pepíka Střechy* (2012), budeme se věnovat první knize, v níž je trnkovská stopa nejzřetelnější.

Ústřední postavou knihy *O zahradě* je chlapec František, ne nepodobný jiným hrdinům Pavla Čecha. Žije ve starém městě, jež podněcuje jeho fantazii stejně jako amulet v podobě skleněné kuličky. Jednoho dne nalezne otevřenou branku do tajemné a příběhy opředené zahrady, do níž vždy toužil proniknout. Přesto do ní kvůli vlastnímu strachu nevstoupí. V dospělosti

1/ MANDYS, Pavel, ed. *2 × 101 knih pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 2013, s. 130. ISBN 978-80-00-03336-5.

2/ ODERSKÁ, Markéta. *Trnkova pohádková Zahrada opravdu existovala, zůstala však zakletá v čase* [online]. 2016 [cit. 23. 8. 2021]. Dostupné z: <https://www.extrastory.cz/trnkova-pohadkova-zahrada-opravdu-existovala-zustala-vsak-zakleta-v-case>

si v cizině koupí starý klíč, který mu znovu evokuje jeho dětství. Vrátil se k zahradě, ale klíč se k zámku nehodí a zahrada vypadá v jeho očích zanedbaně. František zklamaně odchází, avšak čtenář zjistí, že byl pozorován klukem, který v zahradě viděl to, co František před lety. Setkáváme se tedy se stejným motivem zahrady dětství jako u Jiřího Trnky. Výrazným rysem Čechovy zahrady v této knize je její přiznaná intertextovost: „*Jiný kluk tvrdil, že na konci zahrady je jezírko a v něm žije velryba. Četl o tom v jedné ob- rázkové knížce.*“³ Čechova zahrada je v dospělosti stejně jako u Trnky místem zklamání a deziluze, zde však dovyslovené: „*František vyjmul z kapsy klíč, ovšem do zámku se nehodil. Popuzen a rozčarován rozbil starý mechanismus kamenem a vstoupil do zahrady, o níž jako dítě snil. Nalezl však jen zpustlý sad a rozpadlou stavbu v koutě.*“⁴ Dá se říci, že Čech rozvíjí myšlenku, kterou Trnka jen naznačil. V tomto duchu rozhodně není Trnkovým napodobitelem, ale svébytným tvůrcem s vlastní a osobitou imaginací.

Osobitost imaginace se ostatně bezesporu vztahuje i na další dvě zahrady, které se za- bydly v současné české literatuře pro děti a mládež a jež bych rád představil. Nejsou už dílem jednoho autora, nýbrž tandemu, v němž na počátku stál text, avšak imagi- nativnost prostoru zahrady dala výrazně vyniknout i výtvarné složce.

Příběhovost dominuje knize *Zuza v za- hradách* spisovatelky Jany Šrámkové a ilus- trátorky Andrey Tachezy vydané roku 2015. Jana Šrámková své vyprávění nezasadila do jedné konkrétní zahrady, ale do specifického prostředí zahrádkářské kolonie. Kromě upravovaných zahrádek je zde tajemná za- rostlá zahrada Staré Bely s černým psem. Podobně jako u Trnky i Čecha zde hraje svou roli klíč jako symbolický předmět přechodu mezi dvěma světy. Příběhu dala velkoryse

a s humorem ožít výtvarnice a ilustrátorka Andrea Tachezy a aktuálně podle něj vzniká animovaný film Zuzany Sunkové technikou olejomalby na sklo. A do třetice vzpomeňme vyšivanou zahradu Evy Volfové, která touto nezvyklou technikou doprovodila rukopis Olgy Černé. Výsledek jejich společné práce, kniha *Z domu a zahrady*, vyšla roku 2011.

Prostor zahrady však neláká jen prozai- ky. K tvorbě pro děti se stále více uchyluje básník střední generace Petr Borkovec. Ver- še z jeho debutu pro děti, leporela *Všechno je to na zahradě* (2013) s ilustracemi Filipa Pošivače nejsou snadné, místy budí dojem, že pro děti zamýšlené nebyly. Jeden den dvou sester, velké a menší, strávený na staré zahradě v přítomnosti pámelníků, plchů a žlutavých šneků je však pro tyto poetické obrazy ideální projekční plochou. A lyrické ilustrace animátora Filipa Pošivače z nich dělají dílo hodné pozornosti nejen teoretiků literatury pro děti a milovníků zahrad.

Rozhodně jsem nevyčerpal všechny zahrady, jimiž současné česká knižní tvorba pro děti oplývá. Alespoň jmenovat bych proto chtěl botanickou zahradu jako ostrov demokracie ve zkorumpovaném městě, jak ji vylíčila Tereza Horváthová v knize *Modrý tygr* (2004, ilustrace Juraj Horváth) a rajskou zahradu stvoření z *Duhových pohádek* Da- niely Fischerové (poprvé 1982, ilustrace Eva Šedivá, v dalších vydáních Irena Šafránko- vá). Přínosnější ovšem může být zamyslet se nad tím, co prostor zahrady znamená v obecnějších souvislostech.

Vždy jde o místa s tajemstvím s charak- terem ostrova. Rovněž jde o místa přechodu či přerodu – a to nejen z dětství do dospě- losti. Zahrada však představuje v kategorii času i změnu samu o sobě v cyklu jednoho roku. Jde také o přechodný prostor mezi domovem a lesem. Jde o jakousi zdánlivě zkrocenou divočinu, v níž nebezpečí před- stavuje kocour nebo nevrlá stará žena. To

až dětské oči z těchto tvorů činí zlomyslné škůdce. Jde o prostor hry (u Trnky i jazy- kové), již umějí hrát a ovládat ji jen děti. Přestože jde o prostor, nejedná se o prostor strnulý a statický – naopak, dominuje mu statut změny a akce. Jde o prostor, který si své tajemství ponechává jen do té míry, do jaké mu jeho tajemnost sami připustíme.

Jiří Trnka's Garden and his successors

In my contribution I would like to look at Jiří Trnka's now canonical book *The Garden*. I shall consider what qualities have made it part of the canon of Czech literature for children and young people. I shall then look at some other gardens in Czech children's literature, one of which is directly inspired by Trnka. I shall try to discover whether these gardens are connected, and if so, what connects them.

Key words: Jiří Trnka, literature for children and youth, imagination

The Garden, the only book that Jiří Trnka both wrote and illustrated, was first published in 1962. Although we shall label it, like Pavel Čech's book, an auteur book, it is not a bilderbuch in the strict sense of the word. In Trnka's case it is the textual part, the story, that is unequivocally dominant. It is the story of five little boys who, on their way to school, discover a high stone wall with a rusty gate. With the aid of things they find in their pockets, they try to open the gate, but it is literally and symbolically opened only by the strength of the whole gang.

In the garden an apparent enemy ap- pears – a grumpy and reclusive tom cat. The boys try to chase him, but with the help of

a game they in the end make friends with him. As well as the cat, we come across some eccentric helpers in the form of el- ephants, an erudite and well-read whale, a plaster dwarf and other figures. It is re- markable that the boys in the gang do not have names, but are distinguished only by numbers. This makes us all the more aware of the author's pronounced emphasis on the collegiality and cohesiveness of the group of boys. At the end of the story the boys return to the gate, but they are no longer able to open it. Trnka shows here that his garden is a space limited by age, peculiar to which is a child's imagination and the ability to play.

The textual component of the book is essentially an auteur fairy tale featuring nonsensical humour in the spirit of its age. It also shares the everyday tone that the Čapek brothers brought to their auteur fairy tales. Trnka's inspiration was probably the Mikuláš cemetery in his native Pilsen,¹ but another possibility is the garden of Turbová manor house in Košíře in which Trnka lived with his family for many years.² According to Pavel Mandys, despite the book's success Trnka repeatedly refused to write another one, for the reason that “*a painter should only write one book*”. The linguistic side of the work should definitely be highlighted – it is highly varied, and at the same time cultivated. It also excels in its wide-ranging and flexible use of syntax and interjection.

Pavel Čech repeatedly admits his fascina- tion with Trnka's poetics not only in inter- views and other paratexts, but also in his work, of which he is the author both as artist and writer. His first significant success was with his third auteur book, entitled *About the Garden*, first published in 2005. It was nom-

3/ ČECH, Pavel. *O Zahradě*. Praha: Brío, 2005, nečíslováno. ISBN 80-86113-76-0.

4/ Tamtéž.

1/ MANDYS, Pavel, ed. *2 × 101 knih pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 2013, p. 130. ISBN 978-80-00-03336-5.

2/ ODERSKÁ, Markéta. *Trnkova pohádková Zahrada opravdu existovala, zůstala však zakletá v čase* [online]. 2016 [accessed 23 August 2021]. Available at: <https://www.extrastory.cz/trnkova-pohadkova-zahrada-opravdu-existovala-zustala-vsak-zakleta-v-case>

inated for a Gold Ribbon in the children's literature category. Although a fascination with gardens, and above all with that of Jiří Trnka, can be found in all of Čech's work, especially in his auteur book *The Secret of the Island Behind the Fence* (2009) and in the narrative comic book *The Great Adventure of Pepík Střecha* (2012), we shall look here at the first book, in which the trace of Trnka is most clear.

The central character in the book *About the Garden* is František, who is not unlike Pavel Čech's other heroes. He lives in an old city that kindles his imagination just like an amulet in the form of a glass marble. One day he finds the gate open to a secret garden, full of stories, which he has always wanted to enter. However, his fear prevents him from doing so. Grown up and on a visit abroad, he buys a key that reminds him of his childhood. He returns to the garden, but the key does not fit the lock, and the garden looks neglected. František walks away, disappointed, but the reader finds out that he was being watched by a boy who saw in the garden what František saw years ago. We thus find the same motif of the garden of childhood as in Jiří Trnka.

A notable feature of Čech's garden in this book is its admitted intertextuality: "Another boy claimed that at the end of the garden there was a lake, and that in it there lived a whale. He had read about it in a picture book."³ In adulthood, Čech's garden is, as with Trnka, a place of disappointment and disillusion, but here it is made explicit: "František took the key out of his pocket, but it did not fit the lock. Frustrated and disappointed, he broke the ancient mechanism with a stone and entered the garden of which he had dreamed as a child. All he found, however, was an overgrown orchard and a derelict building in a corner."⁴ It might be said that Čech develops an idea

that Trnka only hints at. In this sense he is definitely not an imitator of Trnka, but a creator in his own right with his own distinctive imagination.

A distinctive imagination is something that undoubtedly also concerns two further gardens that have made their place in contemporary Czech literature for children and young people and that I would like to present here. They are not the work of a single author, but of a tandem, in which the text came first, but the imaginative nature of the space of the garden also allowed the artistic component to excel.

The story is dominant in the book *Zuza in the Gardens* by writer Jana Šrámková and illustrator Andrea Tachezy, published in 2015. Jana Šrámková has not set her narrative in a specific garden, but in the specific environment of an area of allotments. As well as the tidy gardens there is the mysterious and overgrown garden of Old Bela with her black dog. As in Trnka and Čech, the key also plays a role here as the symbolic object of the transition between two worlds. The story is brought alive, generously and with humour, by the illustrations of artist and illustrator Andrea Tachezy, and an animated film is currently being created by Zuzana Sunková using oil painting on glass. The third in our series is the embroidered garden of Eva Wolfová, who used this unusual technique to illustrate Olga Černá's manuscript. The result of their joint work, *From the House and Garden*, was published in 2011.

The garden attracts not only prose writers, however. The middle-generation poet Petr Borkovec is increasingly inclined towards work for children. The poems in his debut book for children, the board book *Everything is in the Garden* (2013) with illustrations by Filip Pošivač, are not easy. At times they give the impression of

not having been intended for children. One day in the life of two sisters, a big one and a smaller one, spent in an old garden in the presence of snowberries, dormice and yellowish snails, is, however, an ideal projection screen for these poetic pictures. The lyrical illustrations by animated film maker Filip Pošivač makes it a work worthy of the attention not only of children's literature theorists and garden lovers.

I have definitely not exhausted all the gardens to be found in contemporary Czech children's literature, for there are many of them. I would thus like to at least mention the botanical garden as an island of democracy in a corrupt city, as described by Tereza Horváthová in her book *The Blue Tiger* (2004, illustrated by Juraj Horváth) and the paradise garden of creation in *Rainbow Stories* by Daniela Fischerová (first published in 1982 with illustrations by Eva Šedivá, in further editions by Irena Šafránková). It may, however, be more of greater benefit to think about what the space of the garden means in more general terms.

They are always places of mystery, with the nature of an island. They are also places of transition or rebirth – not only from childhood into adulthood. However, the garden also represents, in the category of time, a change in itself in the cycle of the year. It is also a transitional space between home and the forest. It is an apparently tamed wilderness, in which danger is represented by a tom cat or a cantankerous old woman. It is children's eyes that make these creatures into malevolent doers of harm. It is a space for games (in Trnka's case also linguistic ones) that can be played and mastered only by children. Although it is a space, it is not a rigid and static space – on the contrary, it is dominated by the status of change and action. It is a space that keeps its mystery only to the extent that we ourselves allow its mysteriousness.

Bibliografie / Bibliography

- BORKOVEC, Petr. *Všechno je to na zahradě*. II. Filip Pošivač. Praha: Běžilíška, 2013. ISBN 978-80-86471-42-6.
- ČECH, Pavel. *O Zahradě*. Praha: Brio, 2005. ISBN 80-86113-76-0.
- ČERNÁ, Olga. *Z domu a zahrady*. II. Eva Volfová. Tábor: Baobab, 2011. ISBN 978-80-87060-50-6.
- FISCHEROVÁ, Daniela. *Duhové pohádky*. II. Irena Šafránková. Praha: Meander, 2003. ISBN 80-86283-21-6.
- HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím: kapitoly z literární topologie I*. Praha: Koniasch Latin Press, 1994. ISBN 80-85917-03-3.
- HORVÁTHOVÁ, Tereza. *Modrý tygr*. II. Juraj Horváth. Tábor: Baobab, 2004. ISBN 80-903276-8-0.
- MANDYS, Pavel, ed. *2 × 101 knih pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 2013. ISBN 978-80-00-03336-5.
- ODERSKÁ, Markéta. *Trnkova pohádková Zahrada opravdu existovala, zůstala však zakletá v čase* [online]. 2016 [accessed 23 August 2021]. Available at: <https://www.extrastory.cz/trnkova-pohadkova-zahrada-opravdu-existovala-zustala-vsak-zakleta-v-case>
- ŠRÁMKOVÁ, Jana. *Zuza v zahradách*. II. Andrea Tachety. Praha: Labyrint, 2015. ISBN 978-80-86803-33-3.
- TRNKÁ, Jiří. *Zahrada*. Praha: SNDK, 1962.

3/ ČECH, Pavel. *O Zahradě*. Praha: Brio, 2005, unpaginated. ISBN 80-86113-76-0.

4/ Ibid.